

"אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו"

משה בצלאל שוחט

פתיחה	
הקדמה	
א. אל תדין	
ב. את חברך	
ג. עד שתגיע למקומו	
סיכום	

פתיחה

ראשית, אני רוצה להודות למקום שבו נולד מאמר זה, לשיבת כרמיאל שבה העברתי את יסודות המאמר ב"חבורה" יחד עם כל הרבנים והחברים שהיו בה ועזרו לי לבאר וללבן את הדברים כהווייתן. יהי רצון שנזכה להמשיך ולהגות בדברי התורה ומתוך כך להפיצם בכל אתר ואתר.

המשנה באבות מלמדת אותנו¹:

הוא היה אומר: עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. הלל אומר אל תפרוש מן הצבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך. הלל אומר² אל תפרוש מן הצבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך. ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע. ואל תאמר לכשאפנה אשנה. שמא לא תפנה.

ברצוני להתמקד במשפט המודגש "ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" ולהעמיק בהבנתו אבל ראשית נקדים דברים מספר.

1. אבות פרק ב' משנה ד'.

2. שנה קושיה על הימצאו של הלל במשנה הזו, הלוא מקומו בפרק א' בין ה"זוגות"? ישנם מפרשים הרוצים לומר שזהו הלל השני שהיה נשיא בזמנם של בני בתירא. להרחבה עיין בספר חזקת אבות לרב חיים חזקיה חורי זצ"ל, ועוד.

הקדמה

נושא זה - של השיפוט של אדם את חברו - שייך, כפי שניתן לראות ממכלול הנושאים במשנה, לתחום הרחב של התנהגות והתנהלות האדם בחברה ובציבור. ברצוני לעסוק גם בהקשר הזה, ולבחון כיצד הוא משפיע על פירוש המאמר.

נראה, כי רצונו של האדם לשפוט ולקבע הסברים ותיאוריות במציאות הוא טבעי ואין להתנגד לו. מדוע? ראשית, זוהי ברכה שהקב"ה נתן לנו על מנת שנוכל להתנהל בצורה נכונה ולשקול ולשפוט את צעדינו בחכמה. בנוסף, דבר זה הוא חלק מהיותו של האדם נברא בצלם אלוקים: הוא בעל רצון ונוטה לדון ולקבוע כמלך החורף דין לנתיניו.

כשנמצי לומר, נוכל למצוא כעין רמז וסמך לקביעתנו מהתורה. התורה מצווה אותנו³: "והלכת בדרכיו", ואמרו על זה חז"ל⁴:

בדרכי שמיים... דבר אחר מה דרכי שמיים ארך אפיים, מאריך רוחו עם הרשעים ומקבלן בתשובה, כך תהיו אתם מאריכים פנים זה לזה לטובה, ואל תהיו מאריכין פנים זה לזה לפורענות.

משמע שנטיית האדם לחרוף דין היא נטייה אלוקית, ועליו לעשות זאת בדרכיו של הקב"ה ולא בצורה רעה.

יתר על כן: התורה עצמה קראה לדיינים "אלוהים", מכיוון שזהו מקום עליון וקדוש שבו חורצים את גורל הנידונים, כפי שאומר הרמב"ן⁵:

וטעם "כי המשפט לא-להים" כטעם כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט. לומר כי לא-להים לעשות משפט בין יצוריו, כי על כן בראם להיות ביניהם יושר וצדק, ולהציל עשוק מיד עושקו (ו) נתן אתכם במקומו, ואם תגורו ותעשו משפט חמס הנה חטאתם לה' כי מעלתם בשליחותו.

אם כן, אנו יוצאים מנקודת הנחה שהנטייה לשפוט היא נטייה טבעית ויסודית באדם. על בסיס הנחה זו עלינו ללמוד את דברי חז"ל שאל לנו לדון את חברנו עד שנגיע למקומו.

במפרשים על המשנה מצאנו שני צדדים עיקריים בביאור המימרה. הצד הראשון נוטה לומר, שהכוונה היא שאין לאדם אפשרות לדון אלא אם כן הגיע למקומו של אותו אדם. אולם דבר זה אפשרי וכאשר אדם יגיע למקומו של חברו, יש באפשרותו לדון את חברו ולקבוע האם המעשה שעשה ראוי ומה הם מניעיו.

לעומתו, הצד השני מלמד, שאין באפשרות האדם לדון בשום מצב. למעשה אין אפשרות אמיתית להגיע למקומו של הזולת ולכן אף-פעם אין אפשרות לשפוט אותו. המקום איננו סימון פיזי אלא מעין הסבר לכך שאין יכולת לאדם לדון את חברו.

אני מבקש להמשיך בדרך שהתווה הצד השני - שאין אפשרות לדון כלל - וזאת מכמה סיבות:

ראשית, הלוא יודעים אנחנו שכל אדם הוא יצור מיוחד במינו שאין כמותו בעולם,

3. דברים כח, ט.

4. אליהו רבה (איש שלום) פרשה כד (בסופה).

5. דברים א, יז.

וגם לא יהיה כמותו כלל לעולם. כפי שאמרו חז"ל⁶:
 כשם שאין פרצופותיהן דומין זה לזה כך אין דעותיהן שוין זה לזה אלא כל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו וכן הוא אומר (איוב כה, כה) לעשות לרוח משקל לרוחות של כל בריה ובריה...

באמירה שאפשר תיאורטית "להיכנס לנעליו" של הזולת ולדון לגבי מניעיו, אנו מטשטשים את ההבדל בין אדם לרעו ומאפשרים לאדם אחד להשוות בינו לבין האדם שאותו הוא דן. דבר זה לא ייתכן אם בני האדם שונים זה מזה באופן מהותי. שנית, מעיון נוסף במשנה מסתבר לומר כמו הצד השני דווקא ולא כראשון. דברי הלל כולם הם הבהרות שעניינן אזהרה לאדם שלא יעשה דברים מסוימים: לא לפרוש, לא להאמין וכו'. בכל אחד מהאיסורים המשך המשפט הוא מעין הסבר ובאור לדברים. אם כן משמע שגם ב"אל תדין..." "ה'מקום' מהווה סימון לכך שלעולם לא יהיה ניתן להגיע למצב שבו נוכל לדון אחד את השני. מאידך, כפי שהצגנו לעיל, הנטייה לשפוט היא נטייה אנושית חשובה. לכן, אני רוצה לסייג את דבריי ולומר שגם לשיטה השנייה, נטייה זו איננה משוללת מעיקרה. זהו דבר שהקב"ה נטע באדם ויש למצוא את מקומו הנכון.

- את המאמר אחלק לשלושה חלקים, שהם בעצם שלושת חלקי המשפט:
- א. "אל תדין".
 - ב. "את חברך".
 - ג. "עד שתגיע למקומו".

חלק א' - "אל תדין"

יש לדייק היטב בדברי התנא - עלינו לא לדון את האחר. התנא לא אוסר לשקול את הדברים ולהסתכל עליהם מנקודת מבטנו, אלא אך ורק לדון. דין הוא הקביעה המוחלטת שאין אחריה ערעור. כשאנו ניגשים לעשות דין בחברנו סתם כך, יוצא שאנו שופטים אותו בצורה חד צדדית ומעוותת. בדיוק בנקודה זו עלינו לעצור ולחשוב מדוע להכריע שכך היו הדברים באופן מוחלט - הלוא לא כל הדברים מונחים לפנינו. ובעיקר, מניין לנו הסמכות לקבע את המציאות בצורה שבה היא נראית לנו באותו רגע, הלוא אין בידנו שום הבטחה שכשאנו ניאלץ לעמוד בהתמודדות דומה נתנהג באופן טוב יותר ונכון מהאדם שאותו אנו שופטים כרגע.

כלשונו של הרש"ר הירש⁷:

וכן אל יתרברב אדם בשיפוטו על האחרים. כי כלום עמד במקומו ונוכח בניסיונות שחברו הועמד בפניהם? וכלום הוא יודע, אם באותו מקום ובאותו מצב ובאותן הניסיונות היה הוא עומד במבחן הנאמנות למצוות ה' - יותר מחברו.

הרובד הבסיסי בחוסר הישרות לדון הוא עצם העובדה שאין לנו מידע מקיף על

6. מדרש רבה מהדורת וילנא פרשת פנחס פרשה כא אות ב, וראה גם ברכות נח, א.

7. שם על המשנה.

המעשה שנעשה, מידע שיאפשר לנו לשקול בתבונה את אותו מעשה. על גבי זה מוסיף הרש"ר הירש שחוסר הישרות מהותי לגבינו דווקא. כקומה אחרונה ועיקרית מבחינתנו מגיעה התובנה שאין לנו כלל זכות לדון אדם כלשהו, ולא משנה באיזו סיטואציה הוא נמצא. כולנו ברואים באותה מידה, ומדוע שאחד יוכל להעמיד את עצמו מעל השני. כפועל יוצא של התנהגות מעוותת ושיפוטית שכזו, מופיע גם הפן הציבורי של מה שהזכרנו - התנהלותו של האדם באופן שכזה יוצרת קו דק המפריד בינו לבין החברה שבה הוא נמצא. הוא בונה לעצמו עמדה פטרונית המתנשאת על החברה שבה הוא חי. כביכול אותו אדם נמצא ב"פלנטה" אחרת המשקיפה מלמעלה על העולם ובוחנת אותו עד לפרטי פרטיו.

כך אומר המהר"י אלאשקר בפירושו על מסכת אבות⁸:

ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, והוא שכשתראה לאדם שהוא קרוב למלכות, או שגבר עליו יצרו ויעשה לפעמים חטא נקל, אל תאמר אם אפשר אני שאהיה במדרגתו אהיה חסיד ולא אעשה שום חטא, שאותו האיש שחטא הוא סכל ופתי ומצד סכלותו הוא חוטא. אל תאמר כך, שמא אם תגיע למדרגתו תעשה כמותו. והנה עניין זאת האזהרה היא שלא יחשוב אדם שכל העולם הם סכלים, והוא בעל שכל. ועוד שזאת התכונה תביא אותו שיהיה שונא את הבריות והבריות שונאים אותו.

נראה כי יש לחזור ולהדגיש, שהמימד האישי והמימד החברתי אינם מנותקים אחד מהשני כפי שניתן אולי לדייק בדברי המהר"י אלאשקר. להיפך, מתוך העובדה שהנטייה אינה נכונה במהותה, תוצאותיה החברתיות צפות ועולות על פני השטח וגורמות לשנאה ומתח בין אדם לחברו.

בגמרא במסכת סנהדרין⁹ מובא סיפור שניתן ללמוד ממנו לענייננו:

רב אשי אוקי אשלושה מלכים. אמר, למחר נפתח בחברין. אתא מנשה, איתחזי ליה בחלמא. אמר, חברך וחברי דאבוך קרית לן? מהיכא בעית למישרא המוציא? אמר ליה, לא ידענא. אמר ליה, מהיכא דבעית למישרי המוציא לא גמירת וחברך קרית לן? אמר ליה, אגמריה לי, ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא. אמר ליה, מהיכא דקרים בישולא. אמר ליה, מאחר דחכמיתו כולי האי, מאי טעמא קא פלחיתו לעבודת כוכבים? אמר ליה, אי הות התם, הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי. למחר אמר להו לרבנן, נפתח ברבותא¹⁰.

כבר בתחילת הסיפור אפשר לראות שרב אשי יוצא מתוך זלזול במעלתו של מנשה

8. שם על המשנה.

9. קב, ב.

10. תרגום: רב אשי העמיד את סוף המשנה בשלושה מלכים שאין להם חלק לעולם הבא, ואמר, למחר נפתח בחברנו. בלילה בא אליו מנשה בחלום ואמר לו, אתה קורא לנו חברין וחברי אביך? מהיכן בוצעים את הפת ב"המוציא"? אמר לו רב אשי, איני יודע. ענה לו מנשה, מהיכן בוצעים את הפת אינך יודע ואתה קורא לנו חברין וחברי אביך?! אמר לו רב אשי, למד אותי דין זה, ולמחרת אומר אותו לתלמידים בשמן. ענה לו מנשה - את הפת יש לבצוע ממקום שקרמו פניה. שאל אותו רב אשי אם הייתם חכמים כה גדולים מדוע עבדתם עבודה זרה? ענה לו מנשה, אם אתה היית שם, היית אוחו את שיפולי גלימתך ורץ לעבוד עבודה זרה (ואילו אנחנו לא הרמנו אותך, כדי שלפחות נוכל ליפול בדרך ולהימנע מלעבוד עבודה זרה). למחרת אמר רב אשי לחכמים, היום נפתח ברבותינו (כשהכוונה למנשה ולשאר המלכים).

וקורא לו "חברנו". לכן, מנשה מייד מגיע אליו בחלום ומעמיד אותו על טעותו. הוא מסביר לו שלא רק שאת המציאות באותו זמן הוא לא מכיר, אלא אף את מקומו הרוחני של מנשה הוא איננו יודע¹¹.

דרך מקרה זה ניתן להביט על עצמנו. כמה פעמים הרגשנו שאנו ראויים וטובים יותר מאשר אי אלו אנשים, וכך גלשנו מיד לשפיטת הסביבה באופן הנראה לנו?! מהמעשה על רב אשי אנו יכולים ללמוד שכמושכל ראשון עלינו להכיר במקומנו, כפי שמיד לאחר החלום רב אשי משנה את התייחסותו למנשה וקורא לו "רבותא", וגם בזה שאין לנו יכולת לדון אחרים.

חלק ב' - "את חברך"

ישנה עוד אמרה מפורסמת - אולי אף יותר מזו שלנו - המופיעה במסכת אבות¹²: "הוי דן את כל האדם לכף זכות". כשאנו משווים בין המימרה הזו למימרה שלנו עולים כמה הבדלים מעניינים. ההבדל העיקרי לדעתי הוא המושא שבשתי המימרות. במימרה שם המושא הוא האדם: כל אדם באשר הוא, אפילו אם אינך מכיר אותו ואת אופיו - כשאתה נפגש עמו, עליך לדון אותו לכף זכות. לעומת זאת, במימרה שלנו המושא הוא אדם שיש לך היכרות קרובה עמו.

בביאור ההבדל ומשמעותו כותב ה'מעשה אבות'¹³:

דבריו של הלל שונים מדברי יהושע בן פרחיה לעיל: "הוי דן את כל האדם לכף זכות". יהושע בן פרחיה דיבר באדם שמעשיו סתומים והינך מתבקש לדון אותו לכף זכות. ואולם הלל מתייחס למקרה אחר שבו ברור למעלה מכל ספק כי פלוני עשה מעשה רע, אף על פי כן אומר הלל אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו, הבא בחשבון את הנסיבות שהביאו אותו לידי אותו מעשה.

אם היינו מסבירים שהמימרה שלנו מתייחסת לאדם שאיננו מכירים, אז ניתן היה להבין מדוע לומר זאת, מדוע לא לדון אותו - הלוא איננו מכירים אותו ואיננו מודעים למניעיו ולתהפוכות הנפש שהוא עובר באותו מעשה. אבל, לומר זאת על אדם שקרוב אלינו, שאנו מכירים אותו ואת נפשו באופן עמוק ואנו גם מכירים את הסיטואציה שבה נעשה המעשה - כאן כבר מדובר בדבר מאוד קשה. שוב עולה כאן, כי בתשתית המימרה מונחת התובנה שלעולם איננו יכולים להיות במקומו של האחר ולהבין אותו ואת מעשיו, ואפילו אם אנו מכירים אותו לעומק.

11. אולי אפשר לומר בהקשר של מקום ביחס למשנתנו, שרק בחלום המקושר לעולם הבא ניתן לדעת את מקומו של אדם, כיוון שיש בזה חיבור ישיר לעולם הנמצא מעל לעולם הזה. אבל, בעולם שלנו זה לא אפשרי כלל וכלל, ודו"ק.

12. א. ת.

13. הרב עמוס שושן.

חלק ג' - "עד שתגיע למקומו"

ראינו לכל אורך המאמר שה'מקום' האמור במשנה איננו מקום מוחשי ומציאותי, אלא מדרגתו של האדם, מצבו הנפשי וכו' - משהו שאינו ניתן להשגה. מאידך, לשון המשנה מאפשרת לנו להגיע למקום הזה ולא כותבת מפני שאי אפשר להגיע למקומו. הבעש"ט עומד על נקודה זו ומבאר כאן ביאור מפליא¹⁴:

ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו, רוצה לומר דבר זה תדע שאין מראין לך מן השמיים מעשה חבירך שתדין אותו, עד שתגיע למקומו ממש, שעשית גם אתה כמעשה חבירך, ומראין לך מן השמיים מעשה חבירך שתדין אותו, וכאשר תדין אותו כן יהיה לך, ונמצא שעל ידי זה תמיד תראה שתדין אותו לכף זכות, ובזה תדין אותו בעצמך גם כן לכף זכות, ודברי פי חכם חן.

אומנם הבעש"ט אינו הולך בכיוון שבו אנחנו הלכנו, אבל אפשר לקחת מכאן את העיקרון שבדבריו.

כשאדם רואה בשני פגם, ומחליט באמצעות שפיטתו שזהו אכן פגם, מתגלה שהפגם הוא בתוכו - שהוא לא תיקן בתוכו את הנדרש, ולכן ההסתכלות שלו היא מעוותת. כך יוצא שהפגם אינו פרטי ובאותה נקודה בלבד, אלא שמדובר בפגם רחב יותר ששורשו נמצא ברצון המיידית לשפוט ולהכריע את כף המאזניים של האדם העומד למולו. כל ההסתכלות של האדם יוצאת מתוך נקודת המוצא הפרטית שלו, וודאי שאי אפשר לדון באופן זה בצורה אובייקטיבית. לכן, אם קבע אותו אדם שכך הם הדברים, סימן שאצלו כך הם הדברים ומתוך כך הוא משליך זאת על השני באופן מוחלט ושרירותי.

עד כאן לא התחשבנו במצוות התוכחה ששורשה מתחיל בהסתכלות האדם על השני. מאידך, אין בכך סתירה לכל מה שאמרנו: במצוות התוכחה השיפוט לא נעשה בנפרד כשהאדם נותר במקומו, אלא רק לאחר שהוא הולך לברר יחד עם העושה את שורש מעשהו ואת זהותו. וכפי שכותב ה'ילקוט מעם לועז'¹⁵:

ויש מפרשים ואל תדין שדבר מפורסם הוא שכל מחלוקת והריבות שבין אדם לחבירו באות מפני שאין שני הצדדים באים לידי שיחה ביניהם, וכל אחד חושב את חבירו לרשע ופתי ואת עצמו לחכם. אבל אם ישמע את דבריו וטענותיו הרי יראה שלא כל הצדק עמו. אבל האיש השלם יבוא אל חבירו ויוכיח אותו כמו שמצינו באברהם אבינו שהוכיח את אבימלך אודות הבאר. וזהו שאומר התנא, ואל תדין את חבירך, אל תוציא עליו משפט בטרם שתגיע למקומו ותשמע מה בפיו. שמא יאמר לך נימוק שאין אתה יודעו. וזהו שמתלונן הנביא, כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (ישעיה נג). הצרה היא שאין אנו משוחחים זה עם זה, אלא תעינו בלי רועה וכל אחד פונה לדרכו וחושב שדרכו היא האמתית והנכונה ואינו מפנה פניו לנגד פני חבירו לדבר עמו ולברר האמת.

ישוב אפשרי נוסף הוא לומר שגם לאחר שהאדם הוכיח את חברו, התוכחה נשארת במישור המעשי ולא נוגעת במה שעמד מאחוריה - ההחלטה הנפשית. וכך, אף על פי שהאדם הוכיח את חברו הוא לא דן את מעשיו ולא קבע את מניעיהם באופן מוחלט.

14. ביאורי הבעש"ט על מסכת אבות, מצוין כליקוט מתוך ספר 'פרי חיים'.

15. מובא שם בשם ספר 'ברית אבות'.

סיכום

על פי דברינו יוצא, שבזמן שאנו נוטים לשפוט אדם עלינו לשים את לבנו לכך שלנו אין את הזכות לעשות זאת. ברצון שלנו לדון אותו אנו מחזיקים את עצמנו כעליונים ממנו. מאידך, אפשר, ולעתים רצוי, לגשת אליו ולברר יחד עמו את המעשה אם צריך נוכיח אותו באהבה, אך לא נקבע בלבבנו את האדם ואת מניעיו בתבנית מסוימת.

